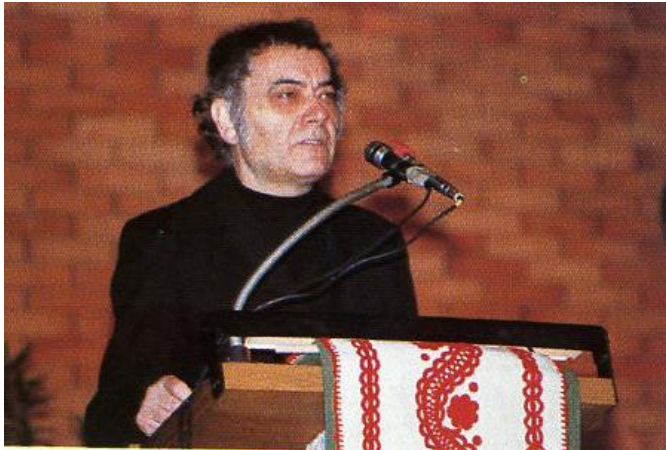

"Midőn a Hitelt megalapítottuk"

1982 novemberének első napjaiban vetette fel két év után újra Csoóri Sándor azt az ötletet, hogy a rendszer által perifériára szorított írók és költők részére folyóiratot kellene indítani. Németh László özvegye, Ella asszony felkarolta a kezdeményezést, és november 12-ére népes társaságot hívott vacsorára Orsó utcai lakásába.

Illyés Gyula a néhány napja megjelent Illyés Gyula élete képekben című kötetével érkezett, benne a dedikáció: "A Németh családnak, köszönve szereplésüket ebben a könyvben és életünkben. Szeretettel Gyula bácsi 1982. XI."

A vacsora utáni hosszú, lelkes vita, amelynek Illyés Gyula volt a hangadója, végül is Széchenyi gondolatait emlegetve, a folyóirat címéül egyhangúlag a Hitelt fogadtuk el.

A történelmi aktus dokumentálására, a Németh családnak hozott képes album első oldalára Illyés Gyula sora - "Midőn a Hitelt megalapítottuk" - után huszonkét vacsoravendég aláírása került. Elsőként Németh Ella, majd

Kodolányi Gyula

Sütő András

Kiss Ferenc

Sütő Andrásné

Csoóri Sándor

Ács Margit

Czine Mihály

Ablonczy László

olvashatatlan aláírás

Domokos Mátyás

Pálffy G. István

A. Szabó Magda

Czine Mihályné

Elek István

Illyés Ika

Kiss Ferencné

Illyés Gyuláné

Dr. Lakatos István

Gombos Katalin

Németh Ágnes

Sinkovits Imre

Illyés Gyula aláírása itt nem szerepelt.

Naplómba ezen a napon készült bejegyzés sorai között a következőt írtam: "Az volt az érzésem, senki sem hisz a lap megjelenésében..." - és valóban, csak tíz évvel ezelőtt, 1988. november első napjaiban került sor a Hitel kiadására.

Dr. Lakatos István

*

Csoóri Sándor levele Pozsgay Imrének a tervezett Hitelről

Kedves Imre,¹

rég húzódoztam ennyire egy levél megírásától, mint ettől a mostanitól. Mondjam el röviden: miért lenne szükségünk egy kéthetenként megjelenő irodalmi lapra? Majdnem olyan terhes ez, mintha azt kellene elmagyaráznunk: miért élünk, miért beszélünk magyarul, s miért akarunk részesedni egy olyan örökségből, amely minket is illet.

De ha nehéz is, megkísérlem. Kezdem az alapbajjal.

A magyar szellemi élet egyre szétszórtabb lesz, egyre lehangolóbb. Létezik persze, mint ahogy egy kapkodó, hatástalan ember is létezhet a maga kiábrándító pompájában is gesztusaiban.

Egy új heti- - kétheti - lap tehát nem azért kell, mert nincs elég folyóirat és újság, hanem azért, mert ami van, az vértelen s hitegető inkább, mint a szükséges hit megteremtője is életben tartója.

Sőt, mintha túl sok lapunk is volna, főként folyóiratunk! Eretnekség lehet ilyesmit egy írótól hallanod, de ebben az eretnekségben ott feszeng az a meggyőződés is, hogy ennyi folyóirat mozgékony hetilapok nélkül az időre átruházható cenzúra működését leplezheti. Hadd forgácsolódjanak szét az erők, a fontos ügyek hadd húzódjanak ki inkább a "végvárakba"; a

"peremekre", kicsiny példányszámiban úgysem zavarnak sok vizet. Túlzó példával érzékeltetve, olyan lett a mi irodalmi életünk hatása, mintha a Himnusz egyik sorát Szegeden, a másikat Győrben, a harmadikat Pécsen énekelnék és így tovább. Elhangozna, tagadhatatlanul, de a józan ész joggal megkérdezné: minek?

A lapok aránytalansága már önmagában is megkívánja, hogy a havilapok mellett egy fürge, gyors reflexű új lap is hangot kapjon.

Az Új Tükörről mint heti újságról, azt hiszem, fölösleges bármit is mondanom. Az Új Tükör olyan, mintha a tévé zabigyerke volna. Ugyanúgy színes, felületes, tetszetős is elfeledhető, jóindulatú, még néhány fontos ügyben buzgó is, de senkit sem tud teherbe ejteni egy gondolattal. Elég nagy már a múltja ahhoz, hogy ezt elmondja róla az ember. Röviden: a látnivaló fölemésztí a mondanivalót. Ebből a tüneményből! pedig -sajnos - elég sokszor részesülhet a magyar állampolgár más tekintetben is.

Az Élet és Irodalom egészen más képlet politikailag is lélektanilag is. A lapnak egyszerre kellene hivatalosnak lennie, is irodalmi lapnak is. Megköttözöttnek is autonómnak. Ágyasnak és szűznek.

A szerepe abszurd is kimerítő. Nem véletlen, hogy a lapnak nincs igazi célja. Mindössze kötelessége van: hétről hétre megjelenni.

Számtalan személyes ügyem közül hadd említsem meg az utolsót az ÉS-sel kapcsolatban. Örömmel hozzászóltam volna Hanák is Száraz György vitájához². Fölhívtam Jovánovicsot³. Közölte velem: a vitát nem folytatják. Miért? - kérdeztem. A szerkesztőség úgy döntött, válaszolta, hogy a terveibe nem illeszkedne bele egy ilyen vita kiszámíthatatlan áradása. A legfontosabb nemzeti kérdések csontszilánkja akad meg újra a torokban. Krákok az ember, s köpni se, nyelni se tud hosszú ideig. Hogyan lehet joga egyetlen lapnak a magyar nép pénzén, a magyarság érdekében elhallgattatni azokat a gondokat, amelyektől vásik hitében is tartásában romlik, bizonytalan, bezárkózó vagy közönyös lesz. Voltak korszakok, amikor a lelkiakarat kívül semmije se volt az országnak. Most épp fordított a helyzet: a lelkiakarat hiányzik belőlünk leginkább. Ezt bizonyítja az is, hogy vészesen elkezdünk fogyni, hogy sok a kimenekülőnk, az idegbetegünk, az alkoholistánk, sok a javakorabeli halottunk. A szomszéd népek a rossz gazdasági helyzet ellenire virágzanak, a magyarság a jó helyzet ellenére is pusztul.

Ez a meg hasonlítás persze régi keletű. De nem kellene-e nekünk ugyanúgy elibe állnunk, ha lehet, mint minden elődünknek? Mert vagy elibe állunk, vagy pedig durungot ragadunk: hadd lám, Uramisten, mire meg yünk ketten!

Elvállalhatja-e ez a korszak az elkövetkező korszakok magyarsága előtt, hogy leengedett vállakkal, le-lebágyadó szemhéjjal nézte végig érzelmi is erkölcsi kiüresedésünk folyamatát?

Ennél a lelkiismeretlen is bárgyú szerepnél méltóbbat érdemelnénk, de évtizedek óta pontosan kimutatható, hogy egy önismeretre is önérzetre törekvő "nemzeti vonal" emberei nem kívánatos elemek.

Vajon hogyan számol el ez a politikai is kulturális kormányzat azzal a szégyenletes ténnyel, hogy a mindenkori nemzet is a jelen idő egyik legnagyobb hatású írója több mint egy évtizede nem dolgozik az egyetlen irodalmi hetilapunkban? Sértődése nem személyes sértődés: az irodalom becsületére kényes. [...] Igazság szerint Illyéssel kellett volna tartanunk ebben az önérték-offenzívában, de ő beszélt le bennünket bölcsen a "durcásságról", mondván, hogy az öncsonkítással nem sokra jutunk. Persze nem jutottunk sokra az alkalmazkodással, a belátás, az engedékenység taktikájával sem: a visszaadott kéziratok után néhány hónapig elkerültük az ÉS-t, de ha jelen akartunk lenni, újra kopogtatnunk kellett. Ha az írók egy része ennyiszor megalázkodik, s ráadásul nem feledékeny, rengeteg mérgező anyag gyűlik össze bennünk! A sebek nélküliek hivatalnokok lesznek is hiteltelenek. Hiába írnak, nemigen figyel rájuk senki.

Írjam le: hogyan veszett el az irodalom lelkeket megrázó is összetartó ereje az utolsó évtizedben, s hogyan süllyed tovább? Nem írom. De azt azért iderovom figyelmeztetésül, amit már Aczél Györgynek is elmondtam: Boldizsárnak⁴ két lap, E. Fehérnek⁵ legalább három-négy lap szerkesztésében, illetve irányításában is szerepe van, de mi öt esztendeje kérjük, hogy Ilia Mihály⁶ aki semmivel sem alábbvaló náluk, kapjon helyet egy szerkesztőség munkájában - és nem kapott!

Netán feledékenységről van szó? Nem hiszem! Én legalább ötször-hatszor kértem pörújrátöltést Ilia Mihály ügyében, amely, természetesen, sokunk személyes ügye is. Legföljebb arról lehet szó; hogy in magam is bélyeges vagyok egyik-másik politikusunk szemében, akin, mint egy megrágott szalmaszálon, át lehet lépni.

De hadd térjek vissza a hetilapra. Azt hiszem, nem kell különösebben magyarázkodnunk, miért érezzük jogosnak a lapkérelmet. A népi kultúra ügyét -félreértések is mocskolódások közepette - mi kezdtük újra fölkarolni Illyéstől Nagy Lászlón, Fodor András, Kiss Ferenc, Tornai József, és másoktól át. A magyarság kultúrája az elmúlt tizenöt év alatt érzelmileg is a közösségek szempontjából is sokat gyarapodott (Röpülj páva-mozgalom, táncmozgalom). Mi történt mégis? Az, hogy akik lehujjogtak, lenacionalistáztak bennünket, ma is lapszerkesztők, s mi hívatlan vendégek maradtunk. Soroljam tovább a nemzeti, a nemzetiségi ügyeket: a népszaporulatól a népességcsökkenésig mindet? A tilalmas témák magzatburkát ugyancsak az előbb említett csoport szakította át (Fekete Gyula, Illyés stb.), s kezdte szinte kézitáskával kiverekedni a róluk való gondolkodás jogát. S mi történt itt is? Ugyanaz. A "mi csapatunkra" lövöldözők lettek észrevétlenül a témák "szakértői". (Mészölyt⁷ például nem hívják meg az Anyanyelvi Konferenciára, de a konferenciát üdvözlő cikket E. Fehér írja!)

Mi ez, ha nem a gátlástalan cinizmus szétszívargása abban a társadalomban, amely anyagilag méltóan él, de erkölcsileg is tudatilag a legkülönfélébb tévhitek, látszatok is ködösítések áldozata.

Tudod, nemrég jártam Lengyelországban. A boltok előtt álló hosszú sorokat látva, lehajtott fejjel bár, de jó volt arra gondolnom: minden elismerést megérdemel a mi gazdasági is szociális politikánk, ellenben ha a magyarság közérzetére, politikai kultúrájára, jövőtudatára gondol az ember, magát a kormányon lévő férfiakat is el kell marasztalnunk. Tudniillik a látványos katasztrófák is a lelkiületben lejátszódó zajtalan katasztrófák között nincs lényegi különbség.

Azok az értelmiségiek - írók, közgondolkodók, művészek, történészek -, akik magányosan is különféle lapokban szétszórta igyekeztek elhelyezkedni a magyarság dinamikus eljelleltelenedésének is a tízmillió "egyéni politikát" folytató rövidlátásának, ideje, hogy egy kéthetenként megjelenő lap köré tömörülve folytathassák a munkát.

Milyen lenne ez a lap? Olyan, amelyikbe Illyés Gyula írna hetente a tőle megszokott felelősséggel. Olyan, amelyik folytatta volna a Hanák megkezdte vitát, ugyancsak felelős írók szenvedélyével és fegyelmével. Olyan, amelyik örülne a másik hetilap létezésének is másféle fölfogásának.

Az utolsó harminc év megtanított bennünket fogalmazni, de ugyanakkor leszoktatott a folyamatos írásról. Ezt a görcsöt is föl kéne oldania egy ilyen lapnak. Hiszen ha nem folyamatos a gondolkodás, az ember nem ismerheti föl soha a legjobb alternatívát. Nem ismerheti föl, mert töredékes, homályos a viszonyítási alapja. Elvontnak tűnhet az okoskodásom előtted, de ha a mozgó, a kiszámíthatatlan történelemre gondolsz, azonnal megérted: bármilyen változásra kerül sor itt, Közép-Európában vagy a nagyvilágban, az események döntésre kényszerítenek bennünket is. Hiteles emberekre van ilyen pillanatokban szüksége egy népnek, akik hiteles alternatívákat tárnak föl, is a hitelesek közül egyet képviselnek. Gondolatnak is közérzetnek szilárdnak kell lennie ilyen alkalmakra. Egyebek közt erre is kitűnő öntőforma lehet egy eleven lap.

Aki ismeri a magyar értelmiség társadalmát, jól tudja, mennyi kitűnő elme lézeng dologtalanul, kiábrándultan, A jelszavuk: nem a forradalom, hanem a reform. A gazdasági élet után a szellemi életben is.

A fentiekből egy politikai lap arcéle bontakozhat ki. Csupán azért, mert a szépirodalomról nem beszéltem. Arról beszél az ember mindenekelőtt, ami hiányzik. A novellák s a versek is mások ott, ahol a gondolkodás is cselekvésfeszültségében alakulnak ki a szituációk is lírai helyzetek.

Te nyilván cernára fűzött érveket vártál tőlem, én eléd öntöttem mindent, ami egy szuszra eszembe jutott. Ha ezek után még kíváncsi vagy a higgadt részletekre, szívesen elsorolom azokat is. Előljáróban csak annyit, hogy Illyés teljes meggyőződésével támogatja a lap tervét. Eddig mindig arról beszélt, hogy egy új lapra nincs pénze az országnak. Ma már tudja, hogy ennél sokkal több kidobni való pénze van: fölösleges lapok tucatja jelenik meg hétről hétre, hónapról hónapra Magyarországon.

Reménykedve írom ezt a hosszúra sikerült levelet: az eddigi kijátszásokat most talán nem sikerül megismételni.

Baráti üdvözléssel: Csoóri Sándor

JEGYZETEK

1 Pozsgay Imre ekkor művelődési miniszter.

2 Hank Péter és Száraz György vitája a nemzeti múlt értelmezéséről: Élet és Irodalom, 1981. július 25. 3 Jovánovics Miklós (1932-) 1974 és 1986 között az Élet és Irodalom című hetilap főszerkesztője.

4 Boldizsár Iván (1912-1988) 5 E. Fehér Pál (1936-)

6 Iliá Mihályt (1934-), aki országos tekintélyűvé formálta a szegedi Tiszatáj című folyóiratot, 1975-ben mondatták le főszerkesztői posztjáról.

7 Mészöly Miklós (1921-2001)

P.s.: 1988. november 2. Megjelenik a Hitel első száma.